

Edward Sztrum de Sztre

Naczelnik Wydziału Gł. Urzędu Statystycznego

Wielka własność w Polsce, jej powierzchnia i narodowościowy stan posiadania

Na początku istnienia naszej własnej państwowości po od budowaniu Polski nie mieliśmy dosyć dokładnej statystyki rolnej, szczególnie w dziedzinie statystyki własności i jej struktury. Musieliśmy posiłkować się liczbami z przedwojennych statystyk państw zaborczych. Statystyki zaś te bądź były przestarzałe, bądź w bardzo różnorodny sposób robione dawały bardzo niedokładne lub czasem błędne pojęcie. Dość powiedzieć, że najlepsza z tych statystyk — statystyka pruska sięga 1907 roku.

Dopiero w r. 1921 zostały przeprowadzone prawie jednocześnie dwa badania w dziedzinie stosunków rolnych, które rzuciły sporo światła i dały dużo materiału dla następnych wniosków gospodarczo-politycznych i społecznych. Jedno to spis powszechny 30 września 1921 r., w składzie którego był także spis gospodarstw rolnych, i drugie — spis wielkiej własności rolnej dokonany w tymże roku. oprócz 3-ch powiatów okr. ad. wileńskiego i Górnego Śląska, gdzie spis był przeprowadzony w r. 1923. Nie będziemy tu zajmować się spisem powszechnym, opracowanie którego nie jest jeszcze ukończone, i liczby dotąd otrzymane nasuwają dużo wątpliwości, gdyż celem niniejszego artykułu jest zobrazowanie wielkiej własności ziemskiej tak. jak ona się przedstawia na podstawie spisu tej własności w r. 1921. Naturalnie stan ówczesny nie odpowiada temu. co jest obecnie, Jednakże nawet wobec zmian zaszłych w międzyczasie zasadniczo możemy śmiało posiłkować się danymi tego spisu, mając na uwadze jedynie większe zmiany zaszłe w stosunkach narodowościowych w b. zaborze pruskim, oraz gdziekolwiek szczyby poczynione w wielkiej własności przez parcelację.

Spis wielkiej własności był faktycznie spisem własności, a nie gospodarstw-przedsiębiorstw rolnych. Przy opracowa-

niu też za jednostkę były przyjmowane obszary przedstawiające jedną własność, nie zaś pojedyncze samodzielne folwarki jak przy spisie 30. IX. 1921, co należy mieć na uwadze przy porównywaniu wyników obu tych spisów.

O ile chodzi o dolną granicę t. zw. wielkiej własności, to była ona określona w rozporządzeniu zarządzającym spis na 50 ha ogólnego obszaru.

Opracowany i ogłoszony materiał spisu dotyczy następujących dziedzin: narodowości, użytkowanie ziemi, dzierżawa parcelowa, inwentarz żywy, maszyny rolnicze, przemysł rolny i służba. Przytym spis obejmuje własność prywatną i publiczną bez państwowej, dla której znajdujemy tylko sumaryczne (i przybliżone) daty.

Cała wielka własność w rozumieniu powyższem zajmuje obszar około 14,202,9 tysięcy hektarów, w tem własności państwa.— 3,343,0 tysięcy ha, kościołów 229,3 tysięcy ha, innej publicznej 132,5 tysięcy ha i prywatnej 10,498,1 tysięcy hektarów.

W poszczególnych województwach wielka własność zajmuje obszar następujący:

Województwa	Wielka własność ogółem h e k t a r y	w tem własność prywatna
Polska ogółem	14 202 836	10 498 114
Warszawa miasto	985	985
Warszawskie	986 409	845 214
Łódzkie	539 351	445 881
Kieleckie	780 903	493 841
Lubelskie	864 467	742 432
Białostockie	1 006 781	394 641
Okr. Adm. Wil.	1 064 624	803 922
Nowogródzkie	871 564	688 221
Poleskie	2 088 063	1 658 019
Wołyńskie	1 033 421	753 860
Poznańskie	1 414 679	1 084 137
Pomorskie	871 446	474 494
Krakowskie	389 904	337 952
Lwowskie	845 923	731 360
Stanisławowskie	681 952	340 348
Tarnopolskie	544 243	494 971
Śląskie	218 421	187 836

Przeprowadzenie porównania z okresem przedwojennym mniej więcej dokładne jest niemożliwe, naskutek tego, że nie ma w żadnej ze statystyk gospodarstw rolnych 3-ch naszych dzielnic w okresie przedwojennym, grupy identycznej z grupą wielkiej własności, jak ją określa spis polski. Statystyka b. Królestwa Kongresowego nie zna podziału całej własności

wędlug wielkości, a tylko osobno rozpatruje własność dworską i ordynacką, ukazową, drobno szlachecką, mieszkańców osad, miejską, majoracką i państwową. Tylko z pewnym przybliżeniem można identyfikować własność dworską i ordynacką z wielką własnością w rozumieniu polskiego spisu. Ostatnie liczby przedwojenne tej własności dotyczą roku 1909. W Małopolsce nie mogąc skorzystać ze spisu 1902 r. (zresztą przestarzałego), ponieważ nie podaje on wogóle powierzchni gospodarstw, musimy przyjąć własność tabularną jako mniej więcej odpowiadającą naszemu pojęciu wielkiej własności. Liczby są z roku 1912. Nakoniec, o ile chodzi o b. dzielnice pruską to w spisie 1907 r. mamy podział gospodarstw według wielkości, jednakże spotykamy się tu z innymi przeszkodami przy porównaniu a liczbami obecnymi. Po pierwsze jest to statystyka „przedsiębiorstw” (gospodarstw) a nie własności, powtórze gospodarstwa są podzielone na grupy gospodarstw rolnych i leśnych osobno i nie w/g obszaru ogólnego każdego gospodarstwa a w/g obszaru użytkowanego rolniczo lub leśnego.

Dla Kresów Wschodnich porównanie staje się jeszcze trudniejsze z powodu znacznych zmian w granicach administracyjnych, braku szczegółowych zestawień. Zresztą jest to statystyka bardzo przestarzała. Poniżej podajemy ogólnikowe porównanie dla b. Królestwa Kongresowego i Małopolski powierzchni wielkiej własności w sensie wyżej wyłożonym przed wojną i obecnie.

B. Królestwo Kongresowe
obszar w tysiącach hektarów

Województwa	własność prywatna		własność państwowa	
	1921 r.	1909 r.	1921 r.	1909 r.
Warszawskie	846,2	1134,0	126,9	156,7
Łódzkie	445,9	638,9	91,1	106,3
Kieleckie	493,8	741,7	281,3	292,0
Lubelskie	742,4	1047,7	101,8	132,8
Białostockie	125,1	169,1	—	—
Ogółem	2653,4	3751,4	601,1	687,8
Ogółem	2653,4	3751,4	601,1	687,8

Musimy powyższe liczby uzupełnić uwagami:

Przedewszystkiem nie mogliśmy podać innej własności publicznej, prócz państwowej, nie mogąc dla czasu przedwojennego wydzielić z całości większej własności. Następnie do własności państwowej przed wojną zaliczyliśmy własność majoracką ponieważ została ona przejęta przez państwo polski. i częściowo rozparcelowana. Nie uwzględniając własności majorackiej, mielibyśmy dla własności państwa przedwojenne

liczby znacznie mniejsze, niż obecnie (mianowicie w tysiącach hekt.) województwo warszawskie 112,1, łódzkie — 45,5, kieleckie — 193,0, lubelskie 57,8.

Niewątpliwem jest duże zmniejszenie wielkiej własności prywatnej i małej państwowej. Co w tym zmniejszeniu prywatnej własności jest spowodowane faktycznym ubytkiem, co różnicą metody, statystyki, trudno ustalić, jednakże z pewnością można twierdzić, że lwia część tej różnicy jest rzeczywiste ubytkiem wielkiej własności, bo metoda takiej różnicy dać nic mogła.

Małopolska obszar w tysiącach hektarów						
Województwa	własność prywatna		własność państwowa		inna własność publiczna	
	1921 r.	1912 r.	1921 r.	1913 r.	1921 r.	1912 r.
Krakowskie	338,0	362,8	22,0	20,6	29,9	26,4
Lwowskie	751,4	836,5	27,5	28,5	67,0	73,6
Stanisławowskie	340,3	379,0	261,4	251,5	79,9	78,4
Tarnopolskie	495,0	589,9	—	—	49,2	48,0
Ogółem	1924,7	2168,1	310,9	300,6	226,0	226,4

nym jednakże są one dla poszczególnych województw znacznie mniejsze, niż w b. Królestwie Kongresowem. Dla całej Małopolski dla własności publicznej różnica jest nikła, własność zaś prywatna przy uwzględnieniu nieściśłości na skutek łożnicy w metodzie statystyki wykazuje pewne zmniejszenie powierzchni, czego przyczyną niewątpliwie była parcelacja.

Dla b. dzielnicy pruskiej analogicznego porównania nie przeprowadzamy, gdyż liczby otrzymane na skutek odmiennych metod dają znaczne różnice tam, gdzie różnicy być może niema, lub są ale w innym kierunku.

W stosunku do ogólnej powierzchni całej Polski wielka własność zajmuje 36,6% t. j. nieco powyżej $\frac{1}{3}$ tej powierzchni. w poszczególnych województwach w odsetkach całej powierzchni województwa wynosi to:

Województwa	%	Województwa	%
Warszawa miasto	8,1	Wołyńskie	34,1
Warszawskie	33,7	Poznańskie	53,2
Łódzkie	28,3	Pomorskie	53,2
Kieleckie	30,3	Krakowskie	22,3
Lubelskie	27,7	Lwowskie	31,3
Białostockie	30,8	Stanisławowskie	37,1
Okr. ad. wileński	37,5	Tarnopolskie	33,5
Nowogrodzkie	37,8	Śląskie	51,6
Poleskie	49,4		

Zestawienie to dzieli województwa na wyraźne 3 grupy

l-sza, gdzie wielka własność zajmuje połowę lub wyżej ogólnej powierzchni województwa, tu należy były zabór pruski ((województwa poznańskie, pomorskie, śląskie) oraz województwo poleskie, II-gą z powierzchnią wielkiej własności stanowiącą mniej więcej około $\frac{1}{3}$ ogólnej powierzchni województwa, -- województwa centralne, wschodnie, oprócz poleskiego, południowe oprócz krakowskiego i ostatnią, gdzie wielka własność stanowi poniżej $\frac{1}{4}$ część ogólnej powierzchni województwa, do której należy województwo krakowskie.

Rozpatrując wielką własność według rodzajów widzimy, że prawie $\frac{3}{4}$ (73,9%) wielkiej własności należy do osób prywatnych. W poszczególnych województwach powierzchnia własności prywatnej naogół waha się w granicach od 50—90% całej wielkiej własności i zniża się do 39,2% tylko w województwie białostockim, gdzie przewagę ma własność państwowa. Własność państwowa wogóle stanowi nieco mniej i powierzchni wielkiej własności, lecz według województw jest rozłożona nierównomiernie, bo, dochodząc prawie do połowy całej wielkiej własności w województwie pomorskiem (43,1% powierzchni wielkiej własności) i przewyższając tę połowę w województwie białostockim), w województwach krakowskiem i lwowskiem zajmuje poniżej 10% powierzchni wielkiej własności wogóle. W tarnopolskiem województwie wcale niema własności państwowej. Pozostałe rodzaje własności stanowią już względnie niewielki ułamek całej wielkiej własności. Z nich kościelna w całej Polsce stanowi 1,6% i reszta publicznej własności (własność samorządów, fundacje i t. p.) tylko 0,9% wielkiej własności wogóle.

Przechodząc do poszczególnych rodzajów własności, widzimy że prywatna zajmuje nieco powyżej $\frac{1}{4}$ powierzchni państwa ściśle 27,0%. Według województw stosunek ten rozkłada się następująco:

Województwo	0/0	Województwo	0/0
Warszawa miasto	8,1	Wołyńskie	24,9
Warszawskie	28,8	Poznańskie	40,8
Łódzkie	23,4	Pomorskie	29,0
Kieleckie	19,2	Krakowskie	19,4
Lubelskie	23,8	Lwowskie	27,8
Białostockie	12,1	Stanisławowskie	18,5
Okr. adm. wileński	28,3	Tarnopolskie	30,5
Nowogrodzkie	29,9	Śląskie	44,4
Poleskie	39,2		

W stosunku do ogólnej powierzchni poszczególnych województw znajdujemy w rozłożeniu prywatnej wielkiej własności większe różnice, niż dla całości wielkiej własności. Tak powierzchnia, prywatnej własności (poza miastem Warszawą) waha się od 12,1% (województwo białostockie) do

44,4% (woj. śląskie). Do województwa białostockiego pod względem odsetka gruntów należących do wielkiej własności: prywatnej są zbliżone województwa: kieleckie, krakowskie i stanisławowskie. W województwach poleskim i poznańskim odsetek powierzchni prywatnej wielkiej własności jest zbliżony do odsetka w województwie śląskim zaś w pozostałych waha się w granicach od $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{3}$ ogólnej powierzchni województwa.

Odpowiednie liczby dla poszczególnych powiatów tworzą obraz daleko ciekawszy, ale i więcej zawiły. Nie mogąc podawać szczegółowych liczb, zaznaczamy tylko, że odsetek wielkiej własności prywatnej zmniejsza się w kierunku ku środkowi państwa, w szczególności zaś małym jest on w rejonach rzek Narwi i Bugu w powiatach podkarpackich, a także częściowo w rejonach Pilicy, Górnej Warty i Wieprza. Sporadycznie trafiają się powiaty, gdzie prywatna wielka własność stanowi powyżej 60% (Łuniniec w woj. poleskim, Tarnowskie Góry i Bielsk w województwie śląskim). Większe ugrupowanie powiatów z wyraźną przewagą wielkiej własności prywatnej (40%—60% ogólnej powierzchni powiatu) znajdują się głównie na zachodzie w b. dzielnicy pruskiej wraz z paru sąsiednimi powiatami b. Królestwa Kongresowego (Lipno, Płock, Kutno), pozatem na wschodzie w pobliżu granicy państwowej (Dziszna, Sarny, Stolin, Husiatyn, Zaleszczyki), zaś wewnątrz kraju takich powiatów znajdujemy zaledwie 3 (Nisko, Zamość i Włodzimierz).

Jednakże z powodu nierównej wielkości poszczególnych województw podane wyżej liczby, wyrażając stosunek wielkiej własności prywatnej do ogólnej powierzchni województwa, nie stanowią jeszcze o rzeczywistej wadze wielkiej własności tego lub innego województwa w stosunku do całego kraju. Naturalnie nie mamy tu na myśli gospodarczego znaczenia, bo musielibyśmy uwzględnić czynniki kulturalne. W tej chwili mamy na myśli tylko znaczenie pod względem ogólnego obszaru wielkiej własności prywatnej. Przedstawia się ono następująco:

Województwa	%	Województwa	%
Polska ogółem	100,0	Wołyńskie	7,2
Warszawskie	8,1	Poznańskie	10,4
Łódzkie	4,3	Pomorskie	4,5
Kieleckie	4,7	Krakowskie	3,2
Lubelskie	7,0	Lwowskie	7,1
Białostockie	3,7	Stanisławowskie	3,2
Okr. adm. wileński	7,6	Tarnopolskie	4,7
Nowogrodzkie	6,6	Śląskie	1,8
Poleskie	15,9		

Widzimy, że pod względem prywatnej wielkiej własności największe znaczenie w liczbach bezwzględnych mają województwa poleskie i poznańskie (te dwa województwa obejmują już powyżej $\frac{1}{4}$ całej wielkiej własności prywatnej), następnie idą nietylko województwa kresowe — okręg administracyjny wileński i województwo wołyńskie, ale także warszawskie, lubelskie i lwowskie. Za to województwo białostockie odgrywa mniejszą rolę.

O znaczeniu pod względem gospodarczo-kulturalnem decyduje jednak nietylko ogólny obszar, ale i sposób jego użytkowania. Otóż podział powierzchni należącej do wielkiej własności prywatnej według użytków rolnych przedstawia się następująco:

W odsetkach ogólnej powierzchni przypadają na poszczególne użytki odsetki takie:

Państwo Województwa	Grunt orne	Łąki	Pastwiska sf. poloniny i wrzosowiska	Sady owocowe i ogrody warzywne	Grunt w użytku leśnym	Inne grunty użytkowe	Nieuzyci
	%	%	%	%	%	%	%
Polska ogółem	36,6	9,1	4,5	0,7	38,3	2,8	8,0
Warszawa miasto	25,1	50,8	12,0	3,1	—	8,0	1,0
Warszawskie	60,7	7,0	5,7	1,3	18,2	3,7	3,4
Łódzkie	47,5	6,8	5,2	1,0	32,9	4,2	2,4
Kieleckie	36,8	4,8	4,1	0,8	47,1	3,0	3,4
Lubelskie	39,4	7,9	3,2	0,8	42,3	3,5	2,9
Białostockie	42,2	10,9	6,5	0,9	31,5	2,3	5,7
Okr. adm. Wileński	24,1	10,2	9,0	0,8	32,8	4,8	18,3
Nowogrodzkie	27,6	12,4	6,2	0,5	44,9	1,5	6,9
Poleskie	8,9	14,3	4,3	0,3	44,8	1,4	26,0
Wołyńskie	32,5	9,2	3,0	0,7	45,2	2,5	6,9
Poznańskie	61,4	7,7	2,3	0,6	19,6	4,1	1,3
Pomorskie	65,2	7,1	5,2	0,6	13,1	4,4	4,4
Krakowskie	25,1	4,8	3,1	0,7	62,1	2,8	1,4
Lwowskie	27,1	8,4	3,2	0,5	58,6	1,4	0,8
Stanisławowskie	26,9	6,8	6,8	0,5	56,5	1,1	1,4
Tarnopolskie	54,4	6,4	2,2	0,7	33,6	1,8	0,9
Śląskie	24,7	5,7	3,5	0,2	60,3	4,1	1,5

Uwaga : Do innych gruntów użytkowych zaliczyliśmy: parki, grunty pod zabudowaniami i drogami, oraz stawy i jeziora.

W całym państwie grunty rolne wielkiej własności prywatnej (ziemia orna, łąki, pastwiska, sady owocowe i ogrody warzywne) stanowią tylko trochę powyżej $\frac{1}{2}$ (50,9%) ogólnej powierzchni tejże, zaś grunty orne powyżej $\frac{1}{3}$. Grunty w użytkowaniu leśnym zajmują nieco więcej niż grunty orne. Jednakże w poszczególnych województwach zachodzą wiek-

sze różnice. Naprzykład w niektórych województwach ziemia orna zajmuje prawie $\frac{2}{3}$ ogólnej powierzchni, (warszawskie, poznańskie i pomorskie), zaś lasy mniej niż $\frac{1}{5}$. Inne mają wśród wielkiej własności majątki leśne, zaś ziemi ornej tylko około $\frac{1}{4}$, lub nawet i niżej całej powierzchni (krakowskie, lwowskie, stanisławowskie, śląskie). Największe odsetki nieużytków są w województwie połeskim (błota) i okr. adm. wileńskim. W pierwszym z nich ziemia orna stanowi bardzo mały odsetek. I wogóle w tym województwie obszar gruntów w użytkowaniu rolniczym niewiele przekracza $\frac{1}{4}$ (27,8%) ogólnej powierzchni wielkiej własności prywatnej. Leśno-łąkowego charakteru nabiera znaczna liczba majątków w województwach wschodnich, a także kieleckiem, krakowskiem, lwowskiem, stanisławowskiem i śląskiem.

Rozpatrując majątki według ich wielkości, widzimy, że w miarę wzrastania obszaru charakter gospodarki z przeważnie rolniczego przechodzi na mieszany rolniczo leśny i nawet w wyższych kategoriach według wielkości gospodarka leśna przeważa: Wyraźnie to ilustruje przytoczona niżej tabelka.

Majątki wielkości od ha . . . do . . . ha	Grunty w użytku rolnem	Grunty w użytk. leśnym	Inn grunty użytkowe	Nieużytki
Polska ogółem . . .	50,9	38,3	2,8	8,0
powyżej 50 do 100	80,3	7,9	3,4	8,4
" 100 " 200	77,1	12,1	3,4	7,4
" 200 " 300	75,8	15,3	3,6	5,3
" 300 " 400	75,5	17,0	3,4	4,1
" 400 " 500	73,3	19,3	3,7	3,7
" 500 " 1000	66,9	26,0	3,5	3,6
" 1000	36,6	51,1	2,4	9,9

Jeżeli chodzi o całość własności prywatnej, to zajmując 27% ogólnego obszaru kraju, obejmuje ona następujące odsetki całej powierzchni poszczególnych użytków w Polsce:

gruntów ornych	21,0 %
łąk	24,8 %
pastwisk	18,8 %
lasów	50,7 %

Z tego jasno wynika, że w leśnej gospodarce przewaga jest po stronie wielkiej własności, co się zaś tyczy ziemi uprawnej, to wielka własność rozporządza tylko małą jej częścią. Prawda, że to jest rekompensowane przez intensywniejszą kulturę, rozpatrywanie czego już wykracza poza ramy niniejszego artykułu.

W kościelnej własności stosunki w użytkowaniu ziemi są następujące :

Grunty w użytku rolnem razem	Grunty orne	Łąki	Pastw. stałe, poloniny i wrzo- sowiska	Sady owocowe i ogrody warzywne	Grunty w użyt- kowaniu leśnem	Inne grunty użytkowe	Nie- użytki
57,8	43,5	8,7	5,1	0,5	37,0	1,8	3,4

W kościelnej własności względnie więcej, niż w wielkiej własności prywatnej przypada na grunty orne, tyleż prawie na łąki i pastwiska, bardzo niewiele mniej na lasy i znacznie mniej na nieużytki. Wobec tego majątki kościelne mają charakter więcej rolniczy, niż majątki własności prywatnej.

Dla państwowej własności podobnego podziału według użytkowania nie możemy podać, zaś inna publiczna własność ze względu na zbyt mały jej obszar, a co zatem idzie i znaczenie, nic interesującego nie przedstawia.

Zatrzymamy się jeszcze specjalnie przy lasach, jako gałęzi gospodarstwa mającej większe znaczenie. Dla przedstawienia znaczenia lasów w całokształcie gospodarki wielkiej własności musieliśmy ustalić ogólną powierzchnię lasów w całej Polsce: w każdym województwie. Nie było to rzeczą łatwą, gdyż spis wielkiej własności dostarczył liczby, oprócz wielkiej własności prywatnej, kościelnej i mniej ważnych rodzajów publicznej, — jeszcze dla własności państwowej. Zaś dla całej małej własności odpowiednich dat nie posiadamy. Spis 30 września 1921 r. nie dał dokładnych dat, zresztą opracowanie jego nie jest jeszcze całkiem ukończone. Z musu więc ustaliliśmy liczby dotyczące ogólnej powierzchni lasów w poszczególnych województwach w sposób kombinowany i przybliżony, wobec czego niżej podane liczby należy uważać za orientacyjne tylko, ale lepszych w tej chwili nie posiadamy.

W odsetkach ogólnej powierzchni lasów w Polsce i w każdym województwie osobno, lasy wielkiej własności według rodzajów posiadaczy stanowiły: (patrz tabl. I na str. 456).

Z powyższego widzimy, że na pierwszym miejscu pod względem posiadania lasów stoi wielka własność prywatna obejmująca powyżej połowy lasów, a na drugim państwowa, obejmująca prawie $\frac{1}{3}$. Pozostałe rodzaje własności (z małą włącznie) pod względem ogólnej gospodarki leśnej nie mają większego znaczenia.

Po kwestji obszaru wielkiej własności najciekawszem jest

Województwa	Państwowa własność	Kościelna własność	Inna publiczna własność	Wielka prywatna własność
Polska ogółem	32,8	1,1	1,1	50,7
Warszawskie	34,5	—	2,6	50,2
Łódzkie	29,1	—	0,8	57,5
Kieleckie	43,0	—	0,7	42,2
Lubelskie	13,6	—	2,1	55,6
Białostockie	71,7	—	—	17,0
Okr. adm. wileński	41,0	0,2	—	55,2
Nowogródzkie	30,7	—	0,4	66,3
Poleskie	24,4	0,1	—	69,4
Wołyńskie	34,0	0,3	—	56,4
Poznańskie	41,3	0,6	0,6	43,8
Pomorskie	76,3	—	1,1	16,9
Krakowskie	5,0	2,0	1,2	52,1
Lwowskie	4,0	3,7	1,4	67,1
Stanisławowskie	39,5	5,5	4,2	30,9
Tarnopolskie	—	5,1	3,0	70,6
Śląskie	6,5	—	2,2	81,2

zagadnienie przynależności tych obszarów do różnych narodowości zamieszkujących Polskę. Narodowość większych posiadaczy ziemskich w Polsce odzwierciedla następująca tabliczka (bierzemy pod uwagę tylko własność osób fizycznych)

Majątki wielkości od ha do hektarów	Było właścicieli narodowości							
	Polskiej	Niemiec.	Ruskiej	Białor.	Żydow.	Rosyjsk.	Czeskiej	Innej
Polska ogółem . .	82,0	10,0	1,3	2,5	1,6	1,9	0,2	0,5
Od 50 do 100 . .	77,1	15,3	1,2	8,5	1,3	0,9	0,3	0,4
„ 100 „ 500 . .	84,7	7,1	1,4	2,4	2,0	1,7	0,2	0,5
„ 500 „ 1000 . .	84,6	8,9	1,2	1,2	1,0	2,7	0,1	0,3
„ 1000	81,8	7,9	1,6	1,3	1,5	4,8	0,3	0,8

Najsilniejszą liczebnie grupą wśród posiadaczy wielkiej własności są po Polakach Niemcy (10% właścicieli), przytem szczególnie silni są w grupie majątków od 50 do 100 hektarów, gdy Polacy względnie najliczniej są reprezentowani w grupach środkowych w/g wielkości majątków od 100 do 1000 hektarów. Rosjanie, stanowiący wogóle nieliczny odsetek ludności w Polsce, wykazują znaczny odsetek wielkich właścicieli w grupie największych majątków ponad 1000 hektarów.

Nie będziemy na tym miejscu przedstawiali szczegółowego według województw obrazu ustosunkowania posiadaczy

równych narodowości, lecz zajmiemy się stanem posiadania poszczególnych narodowości według przynależnego do nich obszaru. Tu tylko krótko powiemy, że ogół wielkich posiadaczy w województwach centralnych oraz z południowych w krakowskim i tarnopolskim należy uważać za polski, gdyż odsetek obcych narodowości, jest całkiem nieznaczny, i tylko w województwie tarnopolskim dochodzi prawie do 10%. Województwa lwowskie, stanisławowskie, nowogródzkie oraz okr. adm. wileński mają już 13—16% właścicieli obcych narodowości, jeszcze większy odsetek mają województwa pozostałe. Przytem w województwach zachodnich odsetek ten stanowią prawie wyłącznie Niemcy, zaś w poleskim Rosjanie i Białorusini a w wołyńskim Rosjanie i Rusini.

O ile chodzi o województwa zachodnie, to należy zaznaczyć, że odsetek niemieckiej narodowości wśród ogółu ludności w/g spisu 1921 r. jest znacznie niższy, niż takież odsetek wśród większych właścicieli ziemskich, jak to wykazuje następujące porównanie :

Województwa	Odsetek narodowości niemieckiej	
	wśród ogółu ludności	wśród większych właścicieli
Poznańskie	16,5%	40,9%
Pomorskie	18,5%	32,2%

W województwie śląskiem ogólny odsetek Niemców wśród większych właścicieli dochodzi nawet do 55,6%. Są to powiaty, gdzie Niemcy stanowią całość wielkich właścicieli, zaś odsetek narodowości niemieckiej wśród ogółu ludności zaledwie osiąga, 28,9% dla Górnośląskiej części województwa i 20,3% dla Śląska Cieszyńskiego.

Analogiczne zupełnie zjawisko tylko w dużo zmniejszonej skali zachodzi pod względem narodowości rosyjskiej w województwach wschodnich oraz białostockiem.

Ilustruje to poniższa tabelka:

Województwa	Odsetek narodowości rosyjskiej	
	wśród ogółu ludności	wśród większych właścicieli
Okr. adm. wileński	0,4%	3,0%
Nowogródzkie	0,2%	2,8%
Poleskie	0,5%	9,3%
Wołyńskie	0,7%	15,1%
Białostockie	0,8%	3,0%

Uderza tu jeszcze jaskrawsza dysproporcja względnie spora ilość większych posiadaczy narodowości rosyjskiej (szczególniej w województwach poleskim i wołyńskiem)

przy zupełnie znikomym odsetku tej narodowości wśród ogółu ludności. Wielkich właścicieli żydów jest najwięcej w województwach południowych. (Krakowskie 2,6%, tarnopolskie 5,5%, stanisławowskie 5,7%, lwowskie 8,5%) oraz kieleckiem (3,7%). Pozatem zwraca uwagę jeszcze względnie znaczny odsetek (3,5%) właścicieli Czechów w województwie wołyńskim.

Podział powierzchni wielkiej własności rolnej pomiędzy właścicielami wyżej wymienionych narodowości przedstawia poniższa tablica.

Województwa	Należało do osób narodowości							
	Polskiej	Niemieckiej	Ruskiej	Białoruskiej	Żydowskiej	Rosyjskiej	Czeskiej	Innej
	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o	o/o
Polska ogółem .	80,4	7,9	2,0	1,4	1,6	5,3	0,4	1,0
Warszawa m. . .	67,1	—	—	—	32,9	—	—	—
Warszawskie . .	98,8	0,2	—	—	0,7	0,2	—	0,1
Łódzkie	96,6	0,3	—	—	2,6	0,1	—	0,4
Kieleckie	97,8	1,0	—	—	1,1	0,4	—	—
Lubelskie	99,2	—	—	—	0,5	0,3	—	—
Białostockie . .	92,3	—	—	1,5	0,9	3,9	—	1,4
Okr. adm. wileński	88,6	0,8	1,5	3,6	0,9	3,0	—	1,6
Nowogródzkie . .	84,5	0,1	—	5,4	0,5	9,3	—	0,2
Poleskie	67,4	—	4,5	4,6	3,2	19,3	—	1,0
Wołyńskie . . .	65,2	0,4	15,1	6,1	0,9	17,6	0,5	0,2
Poznańskie . . .	63,0	36,2	—	—	0,2	—	—	0,6
Pomorskie	56,1	43,7	—	—	0,1	—	—	0,1
Krakowskie . . .	93,3	2,3	0,1	—	1,1	—	2,2	1,0
Lwowskie	89,1	4,6	0,7	—	4,3	—	0,5	0,6
Stanisławowskie .	74,2	1,8	1,2	—	2,5	—	7,5	12,8
Tarnopolskie . .	95,5	0,2	0,9	—	3,5	—	—	—
Śląskie	8,6	90,0	—	—	—	—	1,4	—

Wielka własność prywatna w województwach centralnych krakowskiem i tarnopolskiem jest bezwzględnie polska. Nieduży odsetek obcego posiadania mają województwa lwowskie, okr. adm. wileński i nowogródzki. Województwa poznańskie, pomorskie, poleskie i wołyńskie przedstawiają się znacznie gorzej. Jednakże i te województwa mają znacznie powyżej połowy wielkiej, własności w posiadaniu polskim. Województwo śląskie znacznie różni się pod względem polskiego stanu posiadania od reszty Polski. W tem województwie do osób narodowości polskiej należy tylko 8,6% ogólnej powierzchni wielkiej własności prywatnej. Fakt ten stworzyła 500-letnia historia, podczas którego wyższe klasy ludności całkiem się wynarodowiły.

Należy zaznaczyć, że w powyżej podanych liczbach nie

są uwzględnione zmiany w stanie posiadania zasze po roku 1921 (względnie dla części Polski — 1922 r.), wobec czego rzeczywiste obecne stosunki narodowościowe w wielkiej własności nieco różnią się od podanych, i to na korzyść żywiołu polskiego. W województwach zachodnich były liczone jako należące do osób narodowości niemieckiej, niektóre latyfundja (naprzykład t. zw. dobra Krotoszyńskie i inne), które znajdowały się w przymusowym zarządzie, i których jeszcze wówczas przynależność nie była ostatecznie zdecydowana. Ze względu na zrozumiałe zainteresowanie, które wzbudza polski stan posiadania w województwach zachodnich podajemy poniżej, jak odsetek powierzchni należy do Polaków w poszczególnych powiatach.

Województwa Powiaty	%	Województwa Powiaty	%
Poznańskie	63,0	Odolanów	39 1
Bydgoszcz m.	47,3	Ostrów	94,1
Bydgoszcz pow.	59,8	Ostrzeszów	59 8
Chodzież	47,5	Pleszew	65,0
Czarnków	88,1	Poznań wsch.	59,5
Gniezno	54,2	„ zach.	73 2
Gostyń	75,5	Rawicz	65,3
Grodzisk	88,3	Śmiegiel	72,2
Inowrocław	59,4	Śrem	89 6
Jarocin	52 3	Środa	65,9
Kępno	49,3	Strzelno	59,3
Kościan	79,7	Szamotuły	74,7
Koźmin	60 8	Szubin	73,7
Krotoszyn	14,2	Wągrowiec	86 8
Leszno	31 6	Witkowo	87,4
Międzychód	38,1	Wolsztyn	64,4
Mogilno	65,6	Września	73,8
Nowy Tomyśl	31,4	Wyrzysk	36,5
Oborniki	51,0	Żnin	82,3

W województwach poznańskim i pomorskim największe szczyby są w polskim stanie posiadania na skrajnej północy (powiat Puck) w powiatach dotyczących Prus Wschodnich, nad Notecią i Wartą (powiaty: Wyrzysk, Międzychód, Nowy Tomyśl) i na południowym krańcu województwa poznańskiego (Krotoszyn, Odolanów). Jednakże nigdzie odsetek polskiej własności nie spada poniżej 30%, oprócz powiatu Kro-

Województwo Powiaty	o/o *	Województwo Powiaty	o/o
Pomorskie	56,1	Toruń	62,2
Brodnica	85,1	Tuchola	60,6
Chelmno	42,1	Wąbrzeźno	59,6
Chojnice	74,9	Wejherowo	41,3
Działdowo	47,8		
Gniew	42,2	Śląskie	8,6
Grudziądz	38,1	Bielsk	16,1
Kartuzy	66,1	Cieszyn	1,6
Kościerzyna	57,3	Katowice	—
Lubawa	62,7	Lubliniec	9,5
Puck	29,4	Pszczyna	3,6
Sępólno	49,3	Ruda	71,6
Starogard	58,4	Rybnik	14,5
Świecie	50,9	Świętochłowice	—
Tczew	39,7	Tarnowskie Góry	—

toszyn, w którym stan posiadania od roku 1921 uległ obecnie ogromnej zmianie na skutek ostatecznego przejęcia przez Rząd Polski tak zwanych dóbr Krotoszyńskich.

Ciekawem jest, że wzbudzający wielkie zainteresowanie t. zw. korytarz pod względem wielkiej własności jest polskim. Gorzej znacznie przedstawia się sprawa w województwie śląskiem, gdzie poza powiatami Rybnik, Ruda i Bielsk, polski stan posiadania spada do znikomych liczb.

Analogiczną do kwestji narodowości w wielkiej własności prywatnej jest kwestja rodzaju kościoła we własności kościelnej. Cała wielka własność kościelna w Polsce stanowi 229 287 hektarów, z tego do kościoła rzymsko-katolickiego należy 141 644 hektary, grecko-katolickiego 62 942, prawosławnego — 24 407, ewangelickiego — 239 i ormiańsko-katolickiego — 55 hektarów. Według województw wielka własność kościelna zajmuje następujące obszary w odsetkach ogólnego obszaru dla całej Polski.

Województwa	o/o	Województwa	o/o
Polska	100	Poznańskie	13,6
Lubelskie	0,1	Pomorskie	6,3
Białostockie	0,4	Krakowskie	8,7
Okr. adm. wileński	1,7	Lwowskie	23,6
Nowogródzkie	1,3	Stanisławowskie	21,3
Łódzkie	3,5	Tarnopolskie	15,4
Wołyńskie	4,9		

Główna masa wielkiej własności kościelnej powyżej $\frac{2}{3}$ -ej znajduje się w Małopolsce, zaś połowa całej wielkiej własności kościelnej tylko w dwóch województwach lwowskim i stanisławowskim, b. zabór rosyjski obejmuje zaledwie troszkę więcej niż $\frac{1}{10}$ ogólnej powierzchni wielkiej własności kościelnej.

Na poszczególne wyznania przypadają następujące odsetki całej własności kościelnej w każdym województwie:

Należało do kościołów

Województwa	Rzymsko katolickiego	Grecko katolickiego	Prawo- sławnego	Evangelic- kiego	Ormiańsko katolickiego
	0/0	0/0	0/0	0/0	0/0
Polska ogółem	61,8	27,5	10,6	0,1	—
Białostockie	48,4	—	42,8	8,8	—
Okr. adm. wileński	12,1	—	87,9	—	—
Nowogrodzkie	26,5	—	73,5	—	—
Poleskie	4,5	—	95,5	—	—
Wołyńskie	7,2	—	90,8	—	—
Poznańskie	100,0	—	—	—	—
Pomorskie	99,5	—	—	0,5	—
Krakowskie	93,9	6,1	—	—	—
Lwowskie	79,2	20,6	—	0,2	—
Stanisławowskie	18,8	81,1	—	—	0,1
Tarnopolskie	67,5	32,5	—	—	—
Śląskie	100,0	—	—	—	—

Rzymsko-katolicki i grecko-katolicki kościoły posiadają większą część swych majątków w Małopolsce, prawosławny w b. zaborze rosyjskim, inne wyznania posiadają całkiem nieznaczne obszary.